

پاسخ فیزیولوژیک بذرهاى پرایم شده سه نوع چمن به تنش شوری

شهرام صداقت حور^{۱*}، محسن احمدی لاشکی^۲،
داود هاشم آبادی^۳ و بهزاد کاویانی^۳

(تاریخ دریافت: ۹۱/۳/۱؛ تاریخ پذیرش: ۹۲/۸/۲۳)

چکیده

شوری از مهم‌ترین تنش‌های محیطی است که اثرات نامطلوبی بر جوانه‌زنی بذرها دارد. این مطالعه به منظور بررسی میزان جوانه‌زنی بذور سه نوع چمن (*Cynodon dactylon* و *Lolium perenne*. *Poa pratensis*) تحت تیمار پرایمینگ و تنش شوری انجام شد. اثر تیمارهای مختلف (۵۰ میلی‌گرم در لیتر جیبرلین، ۲ درصد کلرید کلسیم و هیدروپرایمینگ، هر کدام به مدت ۲۴ ساعت) بر درصد جوانه‌زنی بذرها، میانگین جوانه‌زنی روزانه، حداکثر میانگین جوانه‌زنی و ارزش جوانه‌زنی بذور سه نوع چمن فوق تحت چهار سطح شوری ناشی از کلرید سدیم (۰، ۳، ۶ و ۹ دسی‌زیمنس بر متر) مورد ارزیابی قرار گرفت. عامل پرایمینگ (جیبرلین و آب) نسبت به تنش شوری اثر بیشتری بر جوانه‌زنی بذور سه نوع چمن مورد مطالعه داشته‌اند. از بین چمن‌ها، *Lolium perenne* و *Cynodon dactylon* به ترتیب بیشترین درصد و سرعت جوانه‌زنی را داشته‌اند و کمترین درصد و سرعت جوانه‌زنی را چمن *Poa pratensis* داشته است. از تیمارهای پرایمینگ، جیبرلین بهترین تأثیر را در جوانه‌زنی داشته است و بعد از آن هیدروپرایمینگ نیز تأثیر بسیار خوبی داشته است. اما تیمار کلرید کلسیم تأثیر معنی‌داری نسبت به دو تیمار قبلی نداشته است. اگرچه اثرات دو جانبه نوع چمن و کلرید کلسیم در میانگین جوانه‌زنی روزانه و ارزش جوانه‌زنی بذرها بیشترین تأثیر را نسبت به بقیه تیمارها داشت. نتایج کلی این مطالعه نشان داد که پرایمینگ بذور، به‌خصوص جیبرلین می‌تواند روش مناسبی برای بهبود جوانه‌زنی ارقام چمن تحت تنش شوری باشد.

واژه‌های کلیدی: چمن، پرایمینگ، جوانه‌زنی، تنش شوری

۱. دانشیار گروه باغبانی، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی

۲. دانشجوی دکتری اصلاح و فیزیولوژی گیاهان زینتی، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی

۳. استادیار گروه باغبانی، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی

*: مسئول مکاتبات، پست الکترونیکی: Sedaghatthoor@iaurasht.ac.ir

مقدمه

شوری یکی از عوامل محدود کننده رشد در مناطق خشک و نیمه خشک می باشد که براساس برآوردهای انجام شده، ۷ درصد از اراضی جهان، شور و ۳ درصد بسیار شور یا سدیک هستند (۱). بیش از ۹۰ درصد مساحت ایران نیز در مناطق خشک و نیمه خشک واقع شده است (۲۶). بالغ بر ۸۰۰ میلیون هکتار از خشکی های دنیا و ۱۵ درصد از خشکی های ایران تحت تنش شوری می باشند (۱۵ و ۲۸). با افزایش شوری اراضی در دهه های گذشته، نیاز به گیاهانی با مقاومت بیشتر در برابر شوری ضرورت می یابد. درحالی که اکثر گیاهان مقاومت زیادی به شوری ندارند، مگر آنکه در آن شرایط رشد کرده و سازگار شده باشند (۳۴).

باریک برگان نسبت به شوری چندان مقاوم نبوده و افزایش غلظت شوری معمولاً باعث کاهش و به تأخیر انداختن جوانه زنی در بذر آنها می شود (۲۱). جوانه زنی بذرهای آسیب پذیرترین و بحرانی ترین مرحله در طول حیات گیاه است. بذر گیاهان به صورت طبیعی در معرض شوری قرار می گیرند که معمولاً این شوری ناشی از حضور کلرید سدیم می باشد (۲۰). شوری با تغییراتی که در فعالیت های متابولیک بذرها به وجود می آورد، باعث کاهش نفوذ آب و پایین آمدن پتانسیل اسمزی در آنها می شود (۱۸). افزایش سطح شوری موجب کاهش درصد جوانه زنی بذرها و تأخیر در شروع مراحل جوانه زنی می شود که می تواند سبب بازدارندگی کامل مراحل جوانه زنی شود (۳۰). امروزه پرایمینگ بذر به طور گسترده و توسعه یافته، جهت اصلاح جوانه زنی و سبز شدن گیاهچه در گستره زیادی از گیاهان استفاده می شود (۸ و ۲۵).

آذرنیوند و همکاران (۵) در بررسی اثر شوری بر جوانه زنی دو گونه *Artemisia spicigera* و *Artemisia fragrans* بیان داشتند که در کل با افزایش شوری میزان جوانه زنی کاهش می یابد. عسکریان (۴) با بررسی اثر شوری، (NaCl و CaCl_2) بر جوانه زنی و استقرار نهال دو گونه مرتعی *Kochia prostrata* و *Elymus junceus* گزارش کرد که با افزایش میزان شوری،

جوانه زنی کاهش می یابد و حتی با افزایش بیشتر شوری، هیچ کدام از گونه ها جوانه نمی زنند. خالقی و رامین (۱۹) اثرات شوری بر شاخص های رشد و نمو *Lolium perenne* L.، *Festuca arundinacea*، و *Cynodon dactylon* را در شرایط مزرعه مورد مطالعه قرار دادند. نتایج آنها نشان داد از شوری ۶ دسی زیمنس بر متر به بعد تمام شاخص های رشد در هر سه گونه تحت تأثیر شوری قرار می گیرد. سیاهی بروجنی (۳۳) گزارش داد پتاسیم و پرایمینگ بذر با محلول سولفات پتاسیم تأثیر منفی تنش شوری را در جوانه زنی گیاه ذرت کاهش داد. قره چایی و همکاران (۳۱) اثرات شوری (کلرید سدیم) را بر جوانه زنی سورگوم علوفه ای مورد بررسی قرار دادند و بیان کردند که شوری موجب کاهش پارامترهای جوانه زنی (درصد و سرعت جوانه زنی، طول و وزن هیپوکوتیل و ریشه) این گیاه گردیده است. استوارت و هارگری (۱۶) هفت رقم مهم بذر گراس های چند ساله پرایمینگ شده تحت شرایط انبار خشک را تیمار کردند که طی آن تمامی گونه ها به غیر از *Canby bluegrass* افزایش جوانه زنی قابل ملاحظه ای را پس از تیمار ۱۱ هفته انبارداری خشک از خود بروز دادند. چارت زولاکیس و کلاپاکی (۷) مقاومت به شوری (NaCl) فلفل گلخانه ای (*Capsicum annuum* L.) را به صورت سیستم کشت هیدروپونیک بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که شوری بالاتر از ۵۰ میلی مول، جوانه زنی را به تأخیر انداخت، اما درصد جوانه زنی کل را کاهش نداد. المنصوری و همکاران (۳) با بررسی اثر یونی و اسمزی شوری بر جوانه زنی بذر گندم، به این نتایج دست یافتند که با افزایش سطوح پتانسیل اسمزی دو محلول ایزواسمز (NaCl و PEG) درصد جوانه زنی، طول ریشه چه و ساقه چه، کاهش معنی داری را نشان دادند. آنها همچنین جزء اسمزی شوری را عامل اصلی بازدارندگی رشد دانستند. باجی و همکاران (۶) با مطالعه اثر تنش شوری بر جوانه زنی و رشد کامل *Atriplex halimus* بیان کردند که با افزایش غلظت NaCl ، مقدار و درصد جوانه زنی کاهش می یابد. دیمر و ماوی (۱۰) پرایمینگ اسمزی را با استفاده از پتاسیم

رایج و پرمصرف اسپورت و ترکیبی می‌باشند و با توجه به اهمیت تنش شوری و استفاده از پرایمینگ در مقابله با این نوع تنش، تصمیم به ارزیابی جوانه‌زنی چند نوع چمن تیمار شده با محلول‌های پرایمینگ تحت تنش شوری گرفته شد.

مواد و روش‌ها

این آزمایش در آزمایشگاه باغبانی دانشکده کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد رشت در سال ۱۳۹۰ انجام شد. از روش‌های متداول پرایمینگ بذر، دو روش هیدروپرایمینگ و اسموپرایمینگ جهت بررسی روی سه نوع چمن *Cynodon dactylon* و *Lolium perenne*، *Poa pratensis* انتخاب شدند. این تحقیق به صورت آزمایش فاکتوریل، در قالب بلوک‌های کامل تصادفی در ۳ تکرار انجام شد. فاکتورها شامل ۳ نوع: چمن پوآ، لولیوم و آفریقایی و سه سطح پرایمینگ: ۵۰ میلی‌گرم در لیتر جیبرلین، آب و ۲ درصد کلرید کلسیم و چهار سطح شوری ناشی از کلرید سدیم (۰، ۳، ۶ و ۹ دسی‌زیمنس بر متر) بود. اعمال تیمارهای پرایمینگ به مدت ۲۴ ساعت انجام شد و در مجموع ۱۰۸ کرت آزمایشی مورد بررسی قرار گرفت. داخل هر ظرف پتری دیش دارای کاغذ صافی واتمن، ۲۰ عدد بذر تیمار شده قرار داده شد. جهت اعمال تنش شوری، به هر ظروف پتری ۵ میلی‌لیتر از غلظت‌های مختلف NaCl با هدایت الکتریکی ۰، ۳، ۶ و ۹ دسی‌زیمنس بر متر (که با استفاده از EC متر آماده شده بود) اضافه شد. برای جلوگیری از تبخیر آب ظروف پتری در پوش آنها گذاشته شد. سپس هر ظروف پتری در ژرminatور با رطوبت نسبی ۹۵ - ۷۵ درصد و دمای ۲۵ - ۲۴ درجه سانتی‌گراد قرار داده شد (۲). ثبت جوانه‌زنی از روز چهارم شروع و هر ۷۲ ساعت یکبار انجام شد. زمانی که طول ریشه‌چه‌ها به ۲ میلی‌متر رسید بذرها به‌عنوان بذور جوانه‌زده شمارش شدند (۱۶). جوانه‌زنی در روز پنجاه و نهم که دیگر هیچ بذری جوانه نزد به پایان رسید. با توجه به آخرین روز شمارش، درصد کل جوانه‌زنی برای هر تیمار محاسبه شد. ارزش جوانه‌زنی بذور که به‌عنوان یک

۳٪ طی مدت ۶ روز در دمای ۲۰ درجه سانتی‌گراد روی گیاه *Citrullus lanatus* در دو رویشگاه مختلف انجام دادند و به این نتیجه رسیدند پرایمینگ سبب افزایش تولید و توسعه گیاهچه در شرایط کاشت در اوایل بهار و دمای پایین در شرایط گلخانه می‌شود. ماکروم (۲۴) گزارش داد که در شوری ۳، ۶ و ۷ دسی‌زیمنس بر متر به ترتیب رشد گونه‌های *F. arundinacea*، *F. rubra* و *Festuca ovina* به نصف کاهش یافت. قاسمی و اسماعیل‌پور (۱۵) با بررسی تأثیر پرایمینگ و شوری بر جوانه‌زنی و رشد گیاهچه‌های خیار بیان کردند پرایمینگ اثرات مثبت داشته و درصد جوانه‌زنی غیرمعمول را کاهش داد.

خان و همکاران (۲۲) که به بررسی اثر هالوپرایمینگ (با استفاده از محلول NaCl) در گیاه (*Capsicum annum* L.) تحت تنش شوری پرداختند، نشان دادند هالوپرایمینگ باعث بهبود شاخص‌های جوانه‌زنی و رشد گیاهچه‌ها در مقایسه با شاهد شد. دیانتی و همکاران (۱۱) به بررسی اثرات اسموپرایمینگ و هیدروپرایمینگ بر دو گونه *Agropyron desertorum* و *Festuca arundinacea schreb* پرداختند. نتایج آنها حاکی از افزایش جوانه‌زنی و سبز شدن در گونه فستوکا بود ولی در مورد گونه علف گندمی نتایج مثبت کمتری حاصل شد. فاروق و همکاران (۱۳) اثر تیمارهای هیدروپرایمینگ، اسموپرایمینگ با KCl و CaCl₂ را روی جوانه‌زنی و رشد اولیه یونجه بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که همه تیمارها، زمان جوانه زنی را کوتاه‌تر و رشد گیاهچه را افزایش دادند. صدقی و همکاران (۳۲) گزارش دادند که تحت تنش شوری، پرایمینگ بذر با GA₃ و NaCl دو گیاه دارویی (همیشه بهار و رازیانه شیرین) واکنش متابولیکی مناسبی را در بذور به جای گذاشته و می‌تواند عملکرد جوانه‌زنی بذور و استقرار یافتن گیاهچه‌ها را بهبود بخشد. بنابراین هر گونه بهبود استقرار که از پرایمینگ حاصل شود، از لحاظ اقتصادی در صنعت بذر مقرون به صرفه خواهد بود و از طرفی سبب افزایش بازده در عرصه‌های بذرکاری می‌گردد. از آنجایی که چمن‌های آفریقایی، لولیوم و پوآ از جمله مهم‌ترین انواع تشکیل دهنده چمن‌های

شاخص ترکیبی از سرعت و مقدار کل بذور جوانه زده می شود
با این رابطه محاسبه شد:

رابطه (۱)

$$GV = MDG \times PV$$

که در آن MDG میانگین جوانه زنی روزانه می باشد و از تقسیم درصد جوانه زنی کل بر مدت زمان دوره آزمایش حاصل شد. PV، حداکثر میانگین جوانه زنی در هر زمان در طول دوره آزمایش می باشد (۱۷).

میانگین زمان جوانه زنی از رابطه زیر محاسبه شد:

رابطه (۲)

$$MDG = \frac{N_1 T_1 + N_2 T_2 + \dots + N_x T_x}{\text{تعداد کل بذر هایی که تنزیده اند}}$$

مقادیر N، عبارت است از تعداد بذرهایی که در فاصله زمانی پی در پی جوانه می زنند. مقادیر T، زمان های بین شروع آزمایش تا پایان هر فاصله اندازه گیری را نشان می دهد.

حداکثر جوانه زنی (ارزش حداکثر) نیز از رابطه زیر محاسبه شد:
رابطه (۳)

$$PV = \frac{\text{درصد تنزیدن در } T}{\text{تعداد روزهای لازم برای رسیدن به این نقطه}}$$

تجزیه واریانس داده های به دست آمده از آزمایش با استفاده از نرم افزار SPSS و MSTATC انجام گرفت. در این آزمایش مقایسه میانگین داده ها با استفاده از آزمون توکی انجام شد.

نتایج و بحث

در این آزمایش درصد کل جوانه زنی (Germination Rate) GR، میانگین جوانه زنی روزانه (Mean daily germination) MDG، حداکثر میانگین جوانه زنی (Peak Value) PV و ارزش جوانه زنی بذور (Germination Value) GV و مقاومت به شوری در سه نوع چمن، مورد بررسی قرار گرفت (جدول ۱). تجزیه واریانس اثر تیمارهای آزمایش بر درصد کل جوانه زنی (GR) بذور ارقام مختلف چمن نشان می دهد که اثر فاکتور A یعنی ارقام مختلف چمن و فاکتور B یعنی سطوح مختلف

پرایمینگ بر درصد کل جوانه زنی به ترتیب در سطح احتمال ۱٪ و ۵٪ معنی دار شده است (جدول ۱). درحالی که اثر ساده فاکتور C یعنی شوری و اثر متقابل "ارقام چمن × پرایمینگ" و اثر سه جانبه "ارقام چمن × پرایمینگ × شوری" و هم چنین سایر اثرات دو جانبه بر روی صفت جوانه زنی بذور تأثیر معنی داری نداشته است (جدول ۱).

بر اساس مقایسه میانگین داده های مربوط به اثر ارقام مختلف بر جوانه زنی بذرها، بیشترین درصد جوانه زنی مربوط به لولیموم (a₂) با ۷۷/۶۴٪ بوده است، درحالی که چمن پوآ (a₁) با ۳/۷۵٪ جوانه زنی، کمترین مقدار را به خود اختصاص داده است (جدول ۲). چمن آفریقایی (a₃) (با جوانه زنی حدود ۵۶ درصد)، نیز از نظر آماری با سایر ارقام از نظر جوانه زنی اختلاف معنی داری داشته است (جدول ۲). با توجه به معنی دار شدن اثر پرایمینگ بر درصد جوانه زنی، مقایسه میانگین این داده ها نشان داد که بیشترین جوانه زنی تحت دو تیمار پرایمینگ جیبرلین (b₁) و آب (b₂) به ترتیب با ۴۹/۱۷٪ و ۴۸/۲٪ به دست آمده است (جدول ۳). اثر این دو تیمار از نظر آماری اختلاف معنی داری با هم ندارند اما کمترین جوانه زنی بذور چمن (۴۰٪) تحت پرایمینگ CaCl₂ (b₃) به دست آمده است. جوانه زنی اولین و حساس ترین مرحله رشد و نمو گیاهی است و علاوه بر جوانه زنی، سرعت و یکنواختی جوانه زدن و سبز شدن نیز از پارامترهای مهم کیفیت بذور می باشد (۳۷). فاروق و همکاران (۱۲) اثرات هیدروپرایمینگ را در افزایش جوانه زنی بذور برنج مثبت اعلام کردند که با نتایج این پژوهش مطابقت دارد. صدقی و همکاران (۳۲) گزارش دادند که پرایمینگ بذور با GA₃ در دو گیاه دارویی همیشه بهار و رازیانه شیرین باعث افزایش درصد جوانه زنی می شود.

تجزیه واریانس اثر تیمارهای آزمایشی بر میانگین جوانه زنی روزانه بذور (MDG) ارقام مختلف چمن نشان داد که ارقام مختلف چمن و اثر دو جانبه "ارقام چمن × پرایمینگ" (AB) بر صفت میانگین جوانه زنی روزانه بذور در سطح احتمال ۱٪ معنی دار شده است (جدول ۱)، درحالی که اثر پرایمینگ و

جدول ۱. تجزیه واریانس اثر فاکتورهای آزمایشی بر صفات مورد اندازه‌گیری

میانگین مربعات				درجه آزادی	منابع تغییر
GV	PV	MDG	GR		
۲۷۵/۱۸ ^{ns}	۱۴/۸۱ ^{**}	۵/۰۸۲ ^{ns}	۱۴۰/۵۱۱ ^{ns}	۲	تکرار
۲۴۰۲۶/۵۸ ^{**}	۲۶۵/۷۳ ^{**}	۳۰۷/۰۷۰	۵۱۹۳۶/۱۹۶ ^{**}	۲	فاکتور A (انواع چمن)
۶۷۵/۶۶ ^{ns}	۲۵/۱۸ ^{**}	۰/۳۸۵ ^{ns}	۹۱۲/۶۹۲ [*]	۲	فاکتور B (پرایمینگ)
۴۶۷/۷۲ ^{ns}	۴/۹۸ ^{ns}	۱۴/۳۵۰ ^{ns}	۱۱۳/۸۰۹ ^{ns}	۳	فاکتور C (شوری)
۱۶۲۱/۴۸ ^{**}	۵/۵۱ ^{ns}	۱۱۴/۷۶۸	۲۰۸/۹۱۹ ^{ns}	۴	AB
۶۳۶/۱۱ ^{ns}	۱/۳۳ ^{ns}	۶/۵۲۶ ^{ns}	۲۲۴/۶۹۰ ^{ns}	۶	AC
۱۱۱۹/۷۶ ^{ns}	۳/۵۵ ^{ns}	۵/۷۳۴ ^{ns}	۱۳۰/۰۱۲ ^{ns}	۶	BC
۶۳۹/۹۱ ^{ns}	۳/۷۳ ^{ns}	۱۱/۸۶۱ ^{ns}	۳۴/۹۹۲ ^{ns}	۱۲	ABC
۶۱۳/۸۶	۳/۴۴	۲۱/۶۹۲	۱۹۲/۸۸۹	۷۰	اشتباه
۳۶/۷۲	۴۳/۹۸	۳۱/۶۵	۳۰/۳۳	-	ضریب تغییرات (%)

* و **: به ترتیب معنی‌دار در سطح ۵٪ و ۱٪ و ns: غیر معنی‌دار

GR: درصد جوانه‌زنی، MDG: میانگین جوانه‌زنی روزانه، PV: حداکثر میانگین جوانه‌زنی، GV: ارزش جوانه‌زنی

جدول ۲. مقایسه میانگین اثر ارقام صفات مورد بررسی

ارقام	درصد جوانه‌زنی (GR)	میانگین جوانه‌زنی روزانه (MDG)	حداکثر میانگین جوانه‌زنی (PV)	ارزش جوانه‌زنی (GV)
چمن پوآ (a ₁)	۳/۷۵ ^{c*}	۴/۵۱ ^b	۰/۵۸ ^b	۴/۴۶ ^c
چمن لولیوم (a ₂)	۷۷/۶۴ ^a	۱۰/۳۴ ^a	۵/۱۲ ^a	۵۰/۵۳ ^a
چمن آفریقایی (a ₃)	۵۵/۹۷ ^b	۷/۸ ^a	۵/۴۳ ^b	۴۷/۷۴ ^b

*: میانگین‌های دارای حروف مشترک از نظر آماری در سطح ۵٪ براساس آزمون توکی معنی‌دار نیستند.

جدول ۳. مقایسه میانگین اثر تیمارهای پرایمینگ بر صفات مورد اندازه‌گیری

پرایمینگ	درصد جوانه‌زنی (GR)	حداکثر میانگین جوانه‌زنی (PV)
GA	۴۹/۱۷ ^{a*}	۴/۲۴ ^a
آب	۴۸/۱۹ ^a	۴/۱۵ ^a
CaCl ₂	۴۰ ^b	۲/۷۵ ^b

*: میانگین‌های دارای حروف مشترک از نظر آماری در سطح ۵٪ براساس آزمون توکی معنی‌دار نیستند.

شوری، برهمکنش "نوع چمن × شوری" و اثرات سه جانبه "ارقام چمن × پرایمینگ × شوری" و همچنین سایر اثرات دو جانبه بر روی صفت میانگین جوانه‌زنی روزانه بذور معنی‌دار نبوده است (جدول ۱). با مقایسه میانگین داده‌های مربوط به اثر ارقام مختلف بر میانگین جوانه‌زنی روزانه، بیشترین جوانه‌زنی مربوط به لولیوم (a_2) با $10/34\%$ بوده است. چمن پوآ (a_1) با $4/51\%$ جوانه‌زنی کمترین مقدار را به خود اختصاص داده است. چمن آفریقایی (a_3) با $7/8\%$ از نظر آماری از نظر میانگین جوانه‌زنی روزانه با چمن لولیوم (a_2) اختلاف معنی‌دار نداشته است (جدول ۲). مقایسه میانگین اثر متقابل نوع چمن و پرایمینگ بر میانگین جوانه‌زنی روزانه نشان می‌دهد که بیشترین مقدار جوانه‌زنی روزانه تحت ترکیب تیماری a_2b_3 "چمن لولیوم × $CaCl_2$ " با $13/22\%$ درصد به‌دست آمده است درحالی‌که کمترین مقدار جوانه‌زنی روزانه تحت تیمار a_1b_3 ($0/5\%$ درصد) "پوآ × $CaCl_2$ " به‌دست آمده است (جدول ۱). فاروق و همکاران (۱۲) دریافتند که اثر هیدروپرایمینگ و اسموپرایمینگ با $CaCl_2$ بر روی جوانه‌زنی یونجه، زمان جوانه‌زنی را کوتاه‌تر کرده است. تجزیه واریانس اثر تیمارهای آزمایشی بر حداکثر میانگین جوانه‌زنی (PV) بذور ارقام مختلف چمن نشان می‌دهد، اثر ارقام مختلف چمن و سطوح مختلف پرایمینگ بر صفت حداکثر میانگین جوانه‌زنی در سطح احتمال 1% معنی‌دار شده است (جدول ۱). درحالی‌که اثر ساده شوری و اثرات متقابل "ارقام چمن × پرایمینگ" و اثر سه جانبه "ارقام چمن × پرایمینگ × شوری" و همچنین سایر اثرات دو جانبه بر روی صفت اثرات متقابل جوانه‌زنی معنی‌دار نبوده است (جدول ۱).

بر اساس مقایسه میانگین داده‌های مربوط به اثر ارقام مختلف بر حداکثر میانگین جوانه‌زنی، دو نوع چمن آفریقایی (a_3) و لولیوم (a_2) به‌ترتیب با $5/43$ و $5/12$ به‌دست آمده است که اثر این دو نوع چمن از لحاظ آماری اختلاف معنی‌داری با هم ندارند. اما کمترین جوانه‌زنی ($0/58$) مربوط به چمن پوآ بوده است (جدول ۲). مقایسه میانگین داده‌های مربوط به اثر

پرایمینگ بر PV نشان داد که بیشترین جوانه‌زنی تحت دو تیمار جیبرلین (b_1) و آب (b_2) به‌ترتیب با $4/24$ و $4/15$ به‌دست آمده است (جدول ۳). اثر این دو تیمار از لحاظ آماری اختلاف معنی‌داری با هم ندارند اما کمترین جوانه‌زنی تحت تیمار $CaCl_2$ (b_3) با $2/75$ به‌دست آمده است (جدول ۳).

امیدی و همکاران (۲۹) اثر پیش تیمار اسموپرایمینگ بر جوانه‌زنی بذر کلزا را مورد آزمایش قرار دادند و به این نتیجه رسیدند که اسموپرایمینگ اثر معنی‌داری بر درصد جوانه‌زنی، مدت زمان جوانه‌زنی و حداکثر میانگین جوانه‌زنی بذرها، کلزا در سطح احتمال یک درصد دارد. مرادی دزفولی (۲۷) گزارش داد که حداکثر بهبود جوانه‌زنی در بذر هیدروپرایمینگ شده ذرت به‌دست آمده به‌طوری‌که سرعت جوانه‌زنی به‌طور قابل توجهی افزایش یافت که با نتایج این پژوهش مطابقت دارد.

تجزیه واریانس اثر تیمارهای آزمایشی بر ارزش جوانه‌زنی (GV) بذور ارقام مختلف چمن نشان می‌دهد، ارقام مختلف چمن و اثر دو جانبه "نوع چمن × پرایمینگ" بر صفت ارزش جوانه‌زنی بذرها در سطح 1% معنی‌دار شده است. درحالی‌که اثر پرایمینگ و شوری و برهمکنش "پرایمینگ × شوری" و اثر سه جانبه "ارقام چمن × پرایمینگ × شوری" و همچنین سایر اثرات دو جانبه، بر روی صفت ارزش جوانه‌زنی بذور تأثیر معنی‌داری نداشته است (جدول ۱). بر اساس مقایسه میانگین داده‌های مربوط به اثر ارقام مختلف بر ارزش جوانه‌زنی بذرها، بیشترین جوانه‌زنی مربوط به لولیوم (a_2) با $50/53\%$ بوده است. درحالی‌که چمن پوآ (a_1) با $4/46\%$ جوانه‌زنی، کمترین مقدار را به خود اختصاص داده است. همچنین چمن آفریقایی (a_3) با $47/74\%$ جوانه‌زنی از نظر آماری با سایر ارقام اختلاف معنی‌داری نداشته است (جدول ۱). مقایسه میانگین اثر متقابل نوع چمن و پرایمینگ بر ارزش جوانه‌زنی، نشان می‌دهد که بیشترین ارزش جوانه‌زنی تحت ترکیب تیماری a_2b_3 "چمن لولیوم × $CaCl_2$ " با $60/15$ درصد به‌دست آمده است، درحالی‌که کمترین مقدار ارزش جوانه‌زنی تحت تیمار a_1b_3 ($0/4$ درصد) "پوآ × $CaCl_2$ " مشاهده شده است (جدول ۱).

به بعد گونه‌ها تحت تأثیر شوری قرار گرفته‌اند، ولی آزمایش حاضر مقاومت این دو گونه را تا شوری ۹ دسی‌زیمنس بر متر را هم نشان داد. کراش و همکاران (۲۳) مقاومت به شوری دو گونه *Festuca rubra* و *F. arundinacea* را مورد بررسی قرار دادند و بیان نمودند که این گونه‌ها مقاومت متوسط به شوری داشته و در خاک‌های تا شوری ۸ دسی‌زیمنس بر متر به‌خوبی می‌توانند رشد کنند، که با نتایج این تحقیق و با توجه به این که هر سه نوع چمن آزمایش ما این مقاومت به شوری را نشان دادند، مطابقت دارد.

به‌طورکلی می‌توان گفت که پرایمینگ بذر به‌عنوان یک تیمار فیزیولوژیکی سبب بهبود جوانه‌زنی در سه نوع چمن *Lolium perenne* L.، *Cynodon dactylon* و *Poa pratensis*، تحت تنش شوری شد. بر اساس نتایج به‌دست آمده، چمن *Lolium perenne* بیشترین درصد جوانه‌زنی را به خود اختصاص داده است و بعد از آن چمن *Cynodon dactylon* با اختلاف کمتری، جوانه‌زنی مناسبی داشته است. اما چمن *Poa pratensis* جوانه‌زنی بسیار کمی داشت. از تیمارهای پرایمینگ، جیبرلین بهترین تأثیر را در جوانه‌زنی داشته است و بعد از آن هیدروپرایمینگ نیز تأثیر بسیار خوبی داشته است. اما تیمار CaCl_2 تأثیر قابل قبولی نسبت به دو تیمار قبلی نداشته است. اگرچه اثرات دو جانبه "چمن لولیوم $\times \text{CaCl}_2$ " در میانگین جوانه‌زنی روزانه و ارزش جوانه‌زنی بذرهای بیشترین تأثیر را نسبت به بقیه تیمارها داشت. هم‌چنین لازم به ذکر است تمامی چمن‌ها تا سطح شوری ۹ دسی‌زیمنس بر متر مقاومت خوبی داشته‌اند. با توجه به نتایج به‌دست آمده، پیشنهاد می‌شود برای بهبود جوانه‌زنی بذور چمن از پرایمینگ GA_3 و آب استفاده شود، هرچند که آب به خاطر ارزان بودن ارجح می‌باشد.

اسنپ و همکاران (۳۵) نتیجه گرفتند که هیدروپرایمینگ بذر روی *Lolium perenne* باعث افزایش نرخ جوانه‌زنی شده است که این گزارش با نتیجه این آزمایش هماهنگ است. هم‌چنین دیانتی و همکاران (۱۱) گزارش دادند که اسموپرایمینگ و هیدروپرایمینگ باعث افزایش جوانه‌زنی در *Festuca arundinacea* شده است.

تجزیه واریانس داده‌های مربوط به جوانه‌زنی‌های روزانه بذرهای نشان می‌دهد که اثر ساده نوع چمن از روزهای اول آزمایش تا روز سی و پنجم بعد از شروع آزمایش، اثر معنی‌داری بر روی جوانه‌زنی بذرهای داشته‌اند (در سطح ۱ یا ۰/۵٪). اثر ساده سطح پرایمینگ فقط در روزهای اول آزمایش یعنی ۴ و ۶ روز، در سطح ۰/۱٪ موجب اختلاف معنی‌داری در میزان جوانه‌زنی بذرهای شده است. هم‌چنین اثر متقابل "نوع چمن $\times$ پرایمینگ"، فقط در روزهای ششم و سی و پنجم، موجب اختلاف معنی‌داری (در سطح ۱ و ۰/۵٪) در میزان جوانه‌زنی بذرهای شده است. اثر ساده سطح شوری در روزهای چهارم و یازدهم، اثر معنی‌داری بر روی جوانه‌زنی بذرهای داشته‌اند (در سطح ۰/۵٪). هم‌چنین اثرات دوجانبه "نوع چمن $\times$ شوری" و "پرایمینگ $\times$ شوری"، تأثیر معنی‌داری در میزان جوانه‌زنی بذرهای نداشته است و اثر سه جانبه "نوع چمن $\times$ پرایمینگ $\times$ شوری"، فقط در روز سی و نهم، در سطح احتمال ۰/۵٪ اثر معنی‌داری بر روی جوانه‌زنی بذرهای داشته است (جدول ۱).

خالقی و رامین (۱۹) اثرات شوری را بر تمام شاخص‌های رشد و نمو دو گونه *Lolium perenne* L. و *Cynodon dactylon* مورد بررسی قرار دارند و نتیجه گرفتند که تا شوری ۶ دسی‌زیمنس بر متر، گونه‌ها مقاوم به شوری بودند که با نتایج این آزمایش مطابقت داشت. اما آنها اظهار داشتند از این مقدار

منابع مورد استفاده

1. Alavipanah, S.K., 1992. Reclamation of Saline Lands. Publication of Forestry and Rangelands Organization. (In Farsi).
2. Alizade, A. 1999. Water, Soil and Plant Relationship. Astan Quds Razavi press. Mashhad. (In Farsi).
3. Almansouri, M., J. M. Kinet and S. Lutis. 2001. Effect of salt and osmotic stresses on germination in durum wheat (*Triticum durum* Desf.). *Plant and Soil* 231: 243-254.

4. Askarian, M. 2002. The effects of salinity and dryness on germination and seedling establishment in *Elymus junceus* and *Kochia prostrata*. *Pajohesh & Sazandegi* 64: 71-77. (In Farsi).
5. Azarnivand, H., A. Zand Isfahan and A. Shahriary. 2006. Effect of salinity stress on germination of *Haloxylon aphyllum*, *Seidlitzia rosmarinus* and *Hammada salicornica*. *Desert* 11: 187-195. (In Farsi).
6. Bajji, M., J. M. Kine and L. Stanley. 2002. Osmotic and ionic effects of NaCl on germination early seedling growth and ion content of *Atriplex halimus*. *Canadian Journal of Botany*. 297-304.
7. Chartzoulakis, K. and G. Klapaki. 2000. Response of two greenhouse pepper hybrids to NaCl salinity during different growth stages. *Scientia Horticulturae* 86: 247-260.
8. Corbineau, F. and D. Come. 2006. Priming: a Technique for improving seed quality. *Seed Testing International Journal* 132: 38 – 40.
9. Demir Kaya, M., G. Okcu, M. Atak, Y. Cikili and O. Kolsarici. 2006. Seed treatments to overcome salt and drought stress during germination in sunflower (*Helianthus annuus* L.) *European Journal of Agronomy* 24: 291-295.
10. Demir, I. and K. Mavi. 2004. The effect of priming on seedling emergence of differentially matured watermelon (*Citrullus lanatus* (Thunb) Matsum and Nakai) seeds. *Scientia Horticulturae* 102, 467-473.
11. Dianati, G. A., B. Behtari, M. A. Alizadeh and A. A. Jafari. 2010. Effect of seed priming on germination and seedling growth of *Festuca arundinacea* Schreb and *Agropyron disertorum* (Fisch. Ex Link) J.A. Schultes. *Povolzhskiy Journal of Ecology* 3: 323-330.
12. Farooq, M., S. M. A. Basra T. Afzal, and A. Khaliq. 2006. Optimization of hydropriming techniques for rice seed invigoration. *Seed Science and Technology* 34: 507-512.
13. Farooq, M., S. M. A. Basra, A. Wahid and N. Ahmad. 2010. Changes in nutrient homeostasis and reserves metabolism during rice seed priming: Consequences for seedling emergence and growth. *Agricultural Sciences in China* 9: 191-198.
14. Ghassemi, F., A. J. Jakeman and H. A. Nik. 1995. Salinization of Land and Water Resources. Human causes, extent. Management and case studies. University of New South Wales press, Sydney.
15. Ghassemi, G. and B. Esmailpour. 2008. The effect of salt priming on the performance of differentially matured cucumber (*Cucumis sativus*) seeds. *Journal of Notulae Botanicae Horti Agrobotanici Cluj-Napoca* 36: 67-70.
16. Hardegree, S. P. and S. S. Van Vactor. 2000. Germination and emergence of primed grass under field and simulated field. *Journal of Range Management* 49: 87-92.
17. Hartmann H. T., D. E. Kester, F. T. Davies, R. L. Geneve. 2002. Plant Propagation: Principles and Practices 7th Edition. Prentice Hall, New Jersey.
18. Iqbal, M., M. Ashraf, A. Jamil and S. Ur-Rehman. 2006. Does seed priming induce changes in the levels of some endogenous plant hormones in hexaploid wheat plants under salt stress? *Journal of Integrative Plant Biology* 48: 181-189.
19. Khaleghi, E. and A. A. Ramin. 2005. Study of salinity stress on growth and development of *Festuca arundinacea*, *Lolium perenne* L., *Cynodon dactylon* lawns. *Journal of Science and Technology of Agriculture and Natural Resources, Water and Soil Science Journal* 9(3): 57-63. (In Farsi).
20. Khan, M. A. 2002. Halophyte seed germination: Success and pitfalls. In: International symposium on optimum resource utilization in salt affected ecosystems in arid and semi-arid regions, A. M. Hegazi, H. M. El-Shaer, S. El-Demerdashe, R. A. Guirgis, A. Abdel Salam Metwally, F. A. Hasan, H. E. Khashaba. (Eds.). Desert Research Centre, Cairo, Egypt. pp. 346-358.
21. Khan, H.A., C. M. Ayyub, M. A. Pervez, R. M. Balal, M. A. Shahid and K. Ziaf. 2009. Effect of seed priming with NaCl on salinity of hot pepper (*Casicum annumm*) at seedling stage. *Soil and Environment*, 28(1): 81-87.
22. Khan, M. A. and S. Gulzar. 2003. Light, salinity and temperature effects on the seed germination of perennial grasses. *American Journal of Botany* 90: 131-134.
23. Kratsch, H., S. Olsen, L. Rupp, G. Cardon, and R. Heflebower. 2008. Soil Salinity and Ornamental Plant Selection. Utah State University.
24. Macrum, K. B. 2006. Use of saline and non-potable water in the turfgrass industry: constraints and developments. *Journal of Agricultural Water Management* 80:132-146.
25. McDonald, M.B. 2000. Seed priming. PP: 287-325. In: M. Black, J. D. Bewley, (Eds.). Seed Technology and Its Biological basis. Sheffield academic press, Sheffield, UK.
26. Mohammadi, J. 1991. Comparison of two leaching ways in saline and alkali soils in Rodasht region, Isfahan. MSc Thesis. Faculty of Agriculture. Isfahan University of Technology. Isfahan (In Farsi).
27. Moradi Dezfoli, P. 2008. Effect of priming treatment and sowing date on synchronization of developmental stages and yield of maize inbred lines for hybrid seed production. *Electronic Journal of Crop Production* 4: 79-98. (In Farsi).
28. Munnus, R. 2005. Genes and salt tolerance: bringing them together. *New Phytologist* 167: 645-663.

29. Omid, H., E. Soroushade, and F. Qezeli. 2005. Study of osmopriming pre-treatment on germination of rapeseed seeds. *Agricultural Science and Technology* 19 (2): 125-136. (In Farsi).
30. Pujol, J. A., J. F. Calvo and L. Ramirez-diaz. 2000. Recovery of germination in different osmotic conditions by four halophytes in Southeastern Spain. *Annals of Botany* 85: 279-286.
31. Qarecahee, S., M. Shahbazi, E. Kiani and B. Nakhoda. 2010. Investigation of salinity effect on germination, Morphological, physiological and yield of forage Sorghum cv. Speedfeed. The 16th National and 4th International Congress of Biology in Iran. Ferdowsi University. Mashhad. (In Farsi).
32. Sedghi, M., A. Nematei and B. Esmailpour. 2010. Effect of seed priming on germination and seedling growth of two medicinal plants under salinity. *Emirate Journal of Food and Agriculture* 22(2): 130-139.
33. Siah Brojeni, M. R. 2005. Effect of potassium and seed priming with potassium sulfate on sweet corn response to salinity stress. *Desert* 10 (1): 71-86. (In Farsi).
34. Sivritepe, N., H. O. Sivritepe and A. Eris. 2003. The effect of NaCl priming on salt tolerance in melon seedling grown under saline conditions. *Scientia Horticulturae* 97: 229-237.
35. Snapp, S., R. Price and M. Morton. 2008. Seed priming of winter annual cover crops improves germination and emergence. *Journal of Agronomy* 100: 1-5.
36. Soltani E., F. Akram-Ghaderi and H. Maemar. 2008. The effect of priming on germination components and seedling growth of cotton seeds under drought. *Journal of Agricultural Science and Natural Resources* 14(5): 9-16. (In Farsi).
37. Soltani, A., M. Ghalipoor and E. Zeinali. 2006. Seed reserve utilization and seeding of wheat as affected by drought and salinity. *Journal of Environmental and Experimental Botany* 55: 195-200.
38. Stuart, p. and M. Hardegree. 1994. Drying and storage effects on germination of primed grass seeds. *Journal of Range* 47: 196-199.